

Välkommen till Kalla kriget!

MATS CARLSSON LÉNART, *frilansjournalist*

Batteri Arholma var tills nyligen en av Sveriges bäst bevarade hemligheter. Nu är denna förhållandevis moderna, flera våningar stora försvarsanläggning en av landets mest spännande besöksupplevelser.

ÅRET 1962 var ett av de mest dramatiska åren under Kalla kriget. Under några dagar i oktober stod världen på randen till kärnvapenkrig. Amerikanska spaningsflygplan upptäckte att Sovjetunionen höll på att uppföra baser för kärnvapenbärande raketer på Kuba, mer eller mindre i USA:s omedelbara närhet. USA hade planer på att invadera Kuba, något som i så fall sannolikt lett till krig med Sovjet. Denna period då världen balanserade på randen till storkrig har gått till historien som Kubakrisen.

Samma år började batteri Arholma att byggas – en hypermodern kustförsvarsanläggning djupt inne i en klippa i nordligaste delen av Stockholms skärgård. Hotet från öst upplevdes som mycket starkt av svenska militärer och politiker. Batteriet ingick i det system av kanoner och mineringar som skulle stoppa en fientlig invasion av Sverige.

MÅNGMILJARDSATSNING

I Stockholms norra skärgård fanns det fyra möjliga inseglingar för en invasions-

flotta och i slutet av 1950- och början av 1960-talet satsades åtskilliga miljarder i dagens penningvärde på avancerade underjordiska anläggningar för att försvara dessa strategiska sjöleder.

Batteriet som var färdigt 1968 – samma år som sovjetiska tanks rullade in i Prag och gjorde slut på den så kallade Pragvåren – hade ingen bemanning i fredstid utan användes endast under övningar med krigsförbanden. Men anläggningen hölls startklar inför en eventuell mobilisering genom regelbunden tillsyn och underhåll av försvarets personal.

VIKTIG ÄNNU PÅ 80-TALET

Efter en period av viss upptining och spänning under 1970-talet blev Kalla kriget åter riktigt kallt runt 1980. På julen 1979 invaderade Sovjet Afghanistan, en aggressiv handling som höjde spänningen även i Östersjöområdet. Och ännu värre blev det på hösten 1981 när en stor sovjetisk ubåt ertappades med att ha gått på grund långt inne på svenskt skyddsområde i Karlskrona skärgård. Sovjetiska

örlogsfartyg samlades ute vid territorialvattengränsen och ett fritagningsförsök fruktades. Något sådant blev det ju aldrig men kränkningen 1981 följdes av ett stort antal misstänkta ubåtskränkningar under 1982–83.

I det läget, för bara 25 år sen, satsades ytterligare stora summor på att modernisera och förbättra batteri Arholma. Men bara några år senare var anläggningen omodern. Sista gången den användes var 1992. Därefter lades den i malpåse men behöll sin topphemliga status ända fram till i början av 2007.

BLEV OMODERN

Det som hände var förstas att Sovjetunionen och hela Warszawapaktsblocket föll ihop mer eller mindre som ett korthus i slutet av 1980- och början av 1990-talet. Det fanns inte längre någon aggressiv hotfull jättefiende i öster. Samtidigt hade den globala tekniska utvecklingen skapat nya kraftfulla precisionsvapen med stor inträngningsförmåga. Under Gulfkriget 1991 blev det uppenbart att de svenska

Batteriet på Arholma stod färdigt 1968, mitt under Kalla kriget.

Batteriets stridsledningscentral ser med sina dataskärmar så modern ut att många frågar sig om det verkligen är ett museum.

Kanonen var helautomatisk och kunde skjuta 35 skott i minuten. Den laddades med magasin som rymde 16 skott vardera.

berganläggningarnas tid var ute. De nya kryssningsmissilerna skulle lätt kunna styras in i batteriernas ingångar och slå ut de anläggningar som bara något decennium tidigare ansågs vara så säkra.

Därför inleddes för några år sedan en massiv avveckling av åtskilliga hundra, tidigare hemliga berganläggningar runt Sveriges kuster. Nästan alla dessa stora och små, till det yttre nästan helt osynliga berggrum har återställts, det vill säga fyllts och murats igen för alltid. Men batteri Arholma har av staten sparats åt eftervärlden för att visa upp en autentisk miljö från det Kalla krigets dagar. I januari 2008 överlämnades batteri Arholma till Statens fastighetsverk och berganläggningen är nu ett statligt byggnadsminne.

POPULÄR SEVÄRDHET

Redan under fjolåret öppnades de före detta militära byggnaderna ovan jord vid batteri Arholma som vandrarhem och kafé och nu i år har själva berggrummen invigts som besöksattraktion. Satsningen har blivit en succé och under sommaren

har 3 000 personer gått på guidade turer i berget som tills så nyligen var en hemlig del av Sverige.

Batteriet ligger på norra delen av den bekanta ön Arholma, känd som Stockholms skärgårds nordligaste utpost. Med passbåten kommer man från Simpnäs till den mysiga lilla skärgårdsbyn med handelsbod, pensionat, dansbana och kapell. Och över alltsammans tronar Arholma båk, ett mäktigt sjömärke i dessa vatten. Norrut från byn går en liten väg cirka en kilometer in i skogen. Förr slutade den vid en anonym stängd grind i ett taggtrådsstängsel men nu välkomnas man till Arholma Nord, som besöksmålet kallas.

ALLT KRETSADE KRING PJÄSEN

Hela den stora anläggningen i berget kretsar kring ett enda väldigt vapen, en 10,5 cm boforskanon som om det behövdes kunde skjuta 35 skott i minuten. Kanonen står likt en väldig skulptur eller installation kvar uppe på berget, eller på 'hjässan' som det heter på artillerispråk.

Batteriet hade bara en enda ingång, väl

dold bakom maskeringsnät i en tunnel i ett buskage. Sedan anläggningen blev civil har dock även en nödutgång anlagts. Tunneln som leder in i berget från den yttersta gallerdörren är cirka 75 meter lång. Först där inne går man in i själva berganläggningen genom dubbla jättedörrar med en tryckvågssluss emellan. För luften finns filter som ska skydda bergets inre mot kemiska och biologiska stridsmedel.

Batteri Arholma har tre våningar, med en fjärde våning alldeles uppe under själva pjäsen. I den understa våningen finns den stora verkstaden som gjorde alla stora och små underhålls- och reparationsjobb som gällde artilleripjäsen. Inne i batteriets stridsledningscentral med datorer och radarskärmar frågar sig många nog om detta verkligen är ett museum – så pass modern framstår anläggningen.

SKULLE SLÅ UT JÄTTEFARTYG

Övningarna under vilka batteri Arholma var bemannat gick ut på att en fientlig flotta var på väg mot Sverige. Enorma landstigningsfartyg av typ Polnochny el-

Så länge landet inte befinner sig i krig tycks det vara förenat med vissa problem att uppsöka toaletten i batteriet.

Det var trångt i berggrummets förläggningar. 110 man sov i skift och delade på 60 sängplatser.

Strömbrytaren pekar på fred. Det känns på något sätt betryggande.

I den gamla manskapsbaracken finns i dag kafé och olika utställningar.

ler Alligator, med vardera kanske 3500 man ombord, skyddades av stora tungt bestyckade örlogsfartyg, till exempel över 200 meter långa kryssare av Sverdlövklass. Batteriets uppgift var att slå ut landstigningsfartygen och man siktade på aktern där maskineriet fanns. Fartygen skulle inte släppas närmare än en mil från kusten. Skotten från 10,5 cm-kanonen på batteri Arholma kunde nå mål upp till 22 kilometer bort.

Kanonen var helautomatisk och i maskinrummet förvarades 750 stora skott som skulle räcka ett tag. Varje magasin hade 16 skott och det fanns 8 magasin. Man kalkylerade att det behövdes ett magasin för varje mål. Magasinen matades på ett system av räls fram till hissanordningen som drog upp skotten i kanonen. Varje skott vägde 37 kilo.

Under övningarna var mycket stora områden till havs avlysta av militären. Men ändå avlossades inte fler än 269

skott totalt under de cirka 25 år som anläggningen stod i beredskap, det berättar räkneverket på kanonen. Det sista sköts 1992.

KUNDE HÅLLA UT LÄNGE

Batteriet var byggt för att kunna hålla ut mycket länge med stängda dörrar. Förråd och bränsle fanns för minst en månad. Styrkan inne i berget på cirka 110 man sov i skift och delade på 60 kojplatser. Bara batterichefen hade eget rum. För att inte tappa dygnsrytmen i berget ändrades belysningen på kvällarna från vanliga lysrör till lätt rödskimrande så kallad brunbelysning som skulle ge en känsla av kväll och natt.

Ett trettiotal liknande stora anläggningar fanns längs Sveriges kuster, framförallt vid Östersjön. I dag är nästan bara Arholma kvar. SFV:s arrendator har satsat stort på att levandegöra berget för sina besökare. I slafarna ligger soldater och snar-

kar. I det stora köket skramlar det från matlagningen. I sjukrummet behandlas en av soldaterna. Guiderna har utbildats av en före detta batterichef. Allt för att ge dagens människor en känsla av hur det var under tiden som nu lyckligtvis är historia, det Kalla kriget.

Och kanske det bland besökarna även finns någon enstaka före detta sovjetisk officer eller agent som på tiden då det begav sig hade som högsta önskan att komma in här och se hur det neutrala Sveriges skydd mot deras stolta flotta och trupper såg ut. **KV**

